Fener, K. (2025). {-(y)IsAr} ekinin kökeni üzerine.
Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten, (79), 63-82. https://doi.org/10.32925/tday.2025.128

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI YILLIĞI Belleten

Sayı: 79 (Haziran) 2025 s. 63-82, TÜRKİYE
https://doi.org/10.32925/tday.2025.128
Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28.11.2024 Kabul Tarihi: 21.03.2025

{-(y)IsAr} Ekinin Kökeni Üzerine

Kubilay FENER*

Özet

Batı Türkçesinin ilk evresini oluşturan ve XIII ile XV. yüzyıllar arasındaki dönemi ifade eden Eski Anadolu Türkçesi, karakteristik özellikleriyle Türk dilinin en dikkat çekici tarihî evrelerinden birisidir. Belirtilen evre, Türk dilinin tarihî gelişimi açısından kritik bir öneme sahip olmasının yanı sıra dil bilimsel araştırmalarda da önemli bir çalışma alanı sunmaktadır. Bununla birlikte çeşitli dil bilgisi yapılarının çözümlenmesi ve tarihsel süreçteki oluşumunu ortaya koyması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Öte yandan Eski Anadolu Türkçesine has eklerden biri olan ve ilgili dönemde gelecek zaman işaretleyen {-(y) IsAr} eki; iki heceli oluşu, modern Türk dillerinde tanıklanmayışı, çeşitli kiplik işlevleri ve yazı dilinde kullanımının zamanla sona ermesi gibi nedenlerle pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bahsi geçen ekin kökeni üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bunun sebebi, yapı bakımından birden fazla ekin kaynaşmasından oluşması ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerine oluşumunu tamamlayarak girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İlgili duruma istinaden bu çalışmada, öncelikle konuya ilişkin fikir öne süren araştırmacıların görüşleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacak, ardından art zamanlı yaklaşım esas alınarak ilgili ekin kökenine yönelik görüş ve düşüncelerimiz ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, {-(y)IsAr} eki, gelecek zaman, etimoloji, Eski Türkçe

* Arş. Gör. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, ROR ID https://ror.org/00dzfx204
kubilay.fener53@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-3291-4216

On the Etymology of the Suffix {-(y)IsAr}

Abstract

The Old Anatolian Turkish, which constitutes the first phase of Western Turkish and refers to the period between the 13th and 15th centuries, is one of the most remarkable historical phases of the Turkish language with its characteristic features. The mentioned phase also has a special importance in terms of analyzing various grammatical structures and revealing their formation in the historical process. On the other hand, the suffix {-(y)IsAr}, which is one of the suffixes specific to Old Anatolian Turkish and marks the future tense in the relevant period, has attracted the attention of many researchers due to reasons such as its disyllabic form, its lack of witnesses in modern Turkic languages, its various modality functions and the fact that its use in written language has ceased over time. There are different opinions on the etymology of the mentioned suffix. The reason for this is that it is formed by the fusion of more than one suffix in terms of structure and that it entered the Old Anatolian Turkish texts after completing its formation. In this study, based on the relevant situation, firstly the views of the researchers who put forward ideas on the issue will be subjected to a critical evaluation, and then our views and thoughts on the origin of the relevant suffix will be expressed based on the diachronic approach.

Keywords: Old Anatolian Turkish, suffix {-(y)IsAr}, future tense, etymology, Old Turkic

Tarih; dillerin söz varlığı, ses bilimi, biçim bilgisi ve söz dizimi dâhil olmak üzere her yapı düzeyinde değiştiğini kaydetmekte ve bu değişiklikler, bir anda olmaktan ziyade uzun ve kademeli bir sürecin sonucunda meydana gelmektedir. Bu doğrultuda, dilin ana iskeleti ve şekil yapısını oluşturan eklerin ses ve yapı bakımından tarihî, sosyal ve kültürel koşullara bağlı olarak geçirdikleri değişme ve şekillenmeler, Türk dilinin tarihî gelişme seyrinde önemli safhalar oluşturmuştur. İlgili duruma istinaden dil incelemelerinde bahsedilen bu değişim ve dönüşümler, ayrıntılı bir şekilde ele alınarak dil birimlerinin oluşum hikâyeleri ortaya konmakta, hatta ilk biçim ve işlevlerine kadar gidilmektedir. Bu sayede çeşitli dil olguları, tarihî nedenlerle bağlantılı olarak aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

XIII ile XV. yüzyıllar arasında Oğuz Türkçesinin yazılı metinlerle tanıklandığı ilk evreyi teşkil eden Eski Anadolu Türkçesi, çeşitli konularda telif ya da Arapça ve Farsçadan çeviri yoluyla pek çok eserin ortaya konduğu bir dönemdir. Ayrıca, Türk dilinin evrimi açısından kritik bir dönemi temsil etmesinin yanı sıra dilin tarihsel süreçteki dönüşümünü anlamak için de kaynak niteliğindedir. Öte yandan günümüzde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türk-

çesi ve Gagavuz Türkçesi gibi Güney-Batı Türk yazı dillerinin de temelini oluşturmaktadır (Korkmaz, 2020, s. 2400).

Bu çalışmada, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik eklerinden birisi olan {-(y)IsAr} biçiminin kökeni ve gelişimi üzerinde durulacaktır. İncelemede, ilgili biçimin kökenine ilişkin yeni bir bakış açısı sunularak ekin etimolojisine yönelik çalışmalara katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. Anılan biçimin kökenine dair özgün bir görüş ortaya konması, çalışmanın alana getireceği yeniliklere işaret etmektedir. Ekin kökenini aydınlatmak noktasında yapılan karşılaştırmalı analizler, dil bilgisi yapılarının daha iyi anlaşılmasına olanak sağladığından bu incelemenin ekler üzerine yapılacak gelecekteki çalışmalara zemin hazırlayarak eklerin dil sistemindeki rolünü yeniden değerlendirmeye teşvik etmesi beklenmektedir.

Türk dilinin tarihî dönemlerinden Eski Anadolu Türkçesi, Harezm-Altınordu ve Eski Kıpçak Türkçesinde tanıklanan {-(y)IsAr} eki, gelecek zaman işlevinde kullanılmaktadır. Adamović, ekin gelecek bildirimine ilişkin konuşmacı genellikle eylemin ifadeden hemen sonra değil, daha sonraki bir zamanda gerçekleşmesini bekler açıklamasını yaparak ilgili biçimin uzak gelecek zaman bildirme işlevini vurgulamıştır (1985, s. 87). Bodrogligeti ise anılan ekin kullanımına yönelik gelecekte meydana gelmesi kesin olarak kabul edilen eylem veya durumları bildirdiğini ifade etmiştir (1970, s. 173). Ayrıca, kesin gelecek zamanı işaretleme dışında konuşurun durum karşısındaki tutumu, bilgisi, beklentisi ve şüphesi gibi durumları yansıtan kiplik bildirme işlevlerine de sahiptir (Flemming, 2011, s. 141-155).

Gelecek zaman işaretleyen {-(y)IsAr} biçimi, Eski Anadolu Türkçesinin en tipik eklerinden biri olmasının yanı sıra yalnızca belirli bir dönemde tanıklanması ve birden fazla heceli olması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bunların dışında, şu ana kadar modern Türk yazı dilleri ve ağızlarında anılan biçime rastlanmaması ve Eski Anadolu Türkçesinde 1400'lü yıllardan itibaren kullanımının azalması da göz alıcı yönlerine işaret etmektedir. Nitekim bir dildeki bağımlı biçim birimler, bağımsız biçim birimlere istinaden kolayca değişmemektedir; çünkü kapalı sınıf morfemlerinde bir biçim kurulduktan sonra kolayca yeni üyeler eklenemez. Öte yandan anılan biçime ilişkin bir diğer önemli husus ise Türk dillerinde görülen geçmiş zaman ile geniş zaman eklerinin göstermiş olduğu tek şekilliliğin gelecek zaman ekinde görülmemesidir. Nitekim Türk dilinin yazılı tarihi incelendiğinde, gelecek zamanın {-GI}, {-GAy}, {-(y)A}, {-DAçI}, {-(y)IsAr}, {-AcAK} gibi farklı eklerle işaretlendiği görülmektedir.

Yöntem

{-(y)IsAr} ekinin kökenine ilişkin çeşitli araştırmacılar, birbirine yakın ya da uzak düşünceler öne sürmüşlerdir. Tanıklanan görüşlerde, anılan ekin çeşitli dil bilgisi ögelerinin kaynaşmasından oluştuğuna yönelik fikir birliği olmasına karşın bu ögelerin biçimleri ve işlevleri bakımından ciddi görüş ayrılıkları söz konusudur. Ekin kökenine yönelik kaynaklarda farklı görüşlerin bulunması, konuya ilişkin ortak bir çözüm sağlanamadığına işaret etmektedir. İlgili duruma istinaden bu çalışmada, öncelikle konuya ilişkin görüş ifade eden araştırmacıların düşünceleri değerlendirilmeye tabi tutulacak, ardından art zamanlı yaklaşım esasında kendi görüş ve düşüncelerimiz ifade edilecektir.

Bulgular ve Tartışma

Eski Anadolu Türkçesinde Gelecek Zaman İşaretleyicileri

Eski Anadolu Türkçesi, bu döneme ait metinlerdeki çoklu kullanım örnekleri nedeniyle standart bir yazı dili niteliği taşımamakta; bunun yerine yerli ağızlara dayalı bir yapı sergilemektedir (Mansuroğlu, 1951, s. 217; Ercilasun 2015, s. 430). Korkmaz, standart bir yazı dili olmayışının nedenini XI. yüzyıldan itibaren bu topraklara yerleşen Oğuz boyları arasındaki ağız ayrılıklarına dayandırmıştır (2013, s. 109). Develi ise XIII ve XV. yüzyıllar arası Anadolu Türkçesi ile ilgili yaklaşık yüzyıldır sürdürülen çalışmalar ışığında, standart bir Eski Türkiye Türkçesinden söz edilebileceğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre Oğuz Türkçesi, bir taraftan coğrafi şartlar ve zamanın etkisiyle farklı ağızlara bölünüp gelişirken bir taraftan da Oğuzlar kendi içlerinde bir araya gelerek birkaç "standart (dil)" etrafında birleşmiştir (2008, s. 213). Duman da dönemin yazılı kaynaklarından yola çıkarak Batı Türkçesinin genel hâliyle Eski Anadolu Türkçesinde standartlaşmış bir dil görüntüsü arz ettiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan araştırmacı, bu dönemde standartlaşmış bir dilden bahsedilse bile özellikle söyleyiş bakımından günümüz Türkçesine benzer şekilde tam anlamıyla bir standartlaşmadan söz etmenin güç olduğunu belirtmiştir (2012, s. 63). Belirtilen araştırmacılar dışında, Özkan (2009, s. 40), Akar (2018, s. 19) ve Salan (2020, s. 19) da Eski Anadolu Türkçesinin standart bir yazı dili olduğunu düşünmektedir. Erdem ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde Orta Anadolu ve Azeri ağızlarının temsil ettiği 'iki ana yazı dili' bulunduğunu ve bu iki ana ağzın dışında küçük bir eser grubu için de Kıpçak ve Oğuz şivelerinin karışmasıyla oluşan farklı ve üçüncü bir yazı dili olduğunu ifade etmiştir (2006, s. 101-102).

Eski Anadolu Türkçesinin standart bir yazı dili olup olmadığı hususunda, çeşitli görüş ve düşünceler öne sürülmesine karşın {-(y)IsAr} biçimi dönemin esas gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, ilgili ek

dışında birbirinden oldukça farklı gelecek zaman işaretleyicileri de karşımıza çıkmaktadır:

1. {-(y)IsAr} eki, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik gelecek zaman ekidir, örn. *öl-iser-em*, *bul-ısar-san*, *eyle-yiser-ler* vb. İlgili ekin kullanımı, 14. yüzyıla dek işlek olmakla birlikte 15.yüzyılın ilk yarısında nispeten azalmış, ikinci yarısında ise iyice seyrekleşmiştir. 16. yüzyıla gelindiğinde kullanımı bir hayli azalmış, özellikle şiir, eski olayların tasviri ve iktibas kalıp sözlerde kullanılmıştır (Gültekin, 2006, s. 38; Kerslake, 2022, s. 186).
2. {-AsI} gelecek zaman isim-fiil eki, bazen şahıs ekleri alarak bir çekimli fiil gibi kullanılmaktadır, örn. *eyle ol-ası sen, öküş ḳatılıḳ gör-esi-dür* vb. (Korkmaz, 2013, s. 100).
3. {-A} istek eki, gelecek zamanı karşılamak için de kullanılabilmektedir, örn. *bu zahmetüŋ rahatın sen gör-e-sin* "göreceksin" vb. (Korkmaz, 2013, s. 100).
4. '-sA + gerek' şekli, kimi zaman gelecek zamanı karşılamaktadır, *et-se-m gerek, ol-sa gerek* vb. (Korkmaz, 2013, s. 100).
5. {-(y)AcAK} eki, çok seyrek olmakla birlikte gelecek zaman işlevinde tanıklanmaktadır. İlgili ek, Eski Anadolu Türkçesinde isim-fiil işlevinden çekimli fiil pozisyonuna doğru geçiş yapmakta olan bir ek türüdür, örn. *ḳanda var-acaḳ-dur; alnuŋ taġa-y-acaḳ-lar-dur* (Korkmaz, 2013, s. 100).

Konuya ilişkin belirtilen maddeler, Eski Anadolu Türkçesinin çeşitli araştırmacılar tarafından 'diyalektler ötesi' şeklinde kabul edilmesine yönelik bir fikir vermektedir (Karahan, 2006, s. 3). Korkmaz'ın yukarıda metinlerden tespit ettiği beş biçim birimi dışında, çeşitli araştırmacılarca Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman işaretlediği belirtilen bir başka ek daha söz konusudur (Güzelderen, 2021, s. 29-41):

6. {-IcI} eki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlanan gelecek zaman işaretleyicilerinden birisidir, örn. *kılıcıvan*, *işleyiciven* vb. Tanıklanan bu biçim, {-(y)IsAr} ekinin köken bakımından aydınlatılmasında aşağıda daha detaylı görüleceği üzere bizce anahtar bir rol oynamaktadır.

Literatür Değerlendirmesi

Bu bölümde, {-(y)IsAr} ekinin kökenine yönelik belirtilen görüşler sıralanacak ve kendi içinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır:

Gabain, kökenini *sa-* eylemine bağladığı {-sAr}[1] > {-sA} şart biçim birimi ile Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman işaretleyen {-(y)IsAr} şekli arasında bağlantı olduğunu ifade etmiş, buna karşın belirtilen bağlantının içeriği, kapsamı ve şekline ilişkin herhangi bir bildirimde bulunmamıştır (1953, s. 25-26). Kılıçoğlu (Hatipoğlu) da şart kipi işaretleyen {-sAr} eki ile {-(y)IsAr}eki arasında bir ilişki olduğunu düşünmüş ve bu doğrultuda gelecek zaman ekinin etimolojik bakımdan {-I} zarf-fiil eki ile şart kipi teşkil eden {-sAr} biçiminin birleşiminden meydana geldiğini ifade etmiştir (1954a, s. 255; bk. Kılıçoğlu, 1954b, 510-518).

Tekin, Kılıçoğlu'nun konuya ilişkin öne sürdüğü etimolojik görüşlere şu gerekçelerle itiraz etmiştir:

I. {-I} eki ile yapılmış zarf-fiillere, kip eklerinin eklenebilmesi mümkün değildir. Nitekim kip ekleri, Türkçenin bütün devirlerinde salt fiil kök ve gövdelerine eklenmiştir.

II. Şart ile gelecek arasındaki anlam ilişkisi oldukça zayıftır.

Tekin'in yerinde ve haklı eleştirilerine şart ekinin tarihsel gelişimi de eklenebilir. Söz gelimi, Köktürkçede {-sAr} şeklinde ve zarf-fiil işlevinde tanıklanan ilgili biçim, Uygurcada şahıs zamirlerinin bağlanmasıyla şart kipi bildirmeye başlamıştır (Ercilasun, 2015, s. 278). Nitekim Baskakov da {-sAr} morfolojik göstergesine, Orhon yazıtlarında ve kısmen de eski Uygur metinlerinde rastlandığını ifade etmiştir (2014, s. 214). Bu biçim, Karahanlı Türkçesinde ise günümüzdeki işlev ve şekline, yani {-sA} biçimine dönüşmüştür (Hacıeminoğlu, 2019, s. 188). Dolayısıyla artık {-sA} şeklinde kullanılan bir biçimin Batı Türkçesinin ilk evresinde nasıl {-sAr} şeklinde kaldığı durumu açıklanmamış, ayrıca ilgili ekin yine {-sAr} şeklindeki bir kullanımına da Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlanmamıştır.

Tekin, düşüncelerini bu şekilde belirttikten sonra Kaşgarlı Mahmud'un eserine atıfta bulunarak ilgili biçimin {-IgsA}'lı fiil gövdelerine {-r} geniş zaman ekinin eklenmesiyle oluştuğunu ifade etmiştir: *IġsAr* > *IsAr* (1954a, s. 453-454; bk. Tekin, 1954b, s. 89-96). Tekin'in konuya ilişkin düşünceleri, dil bilimsel açıdan son derece yerinde ve tutarlı olmakla birlikte şu yönden tezyif edilebilir: *-ıġsar* > *-ısar* gelişmesinde {-(y)IsAr} ekine ilişkin vurgu durumu belgelenmemiştir. Bilindiği üzere yarı vokallik /ġ/ ve /g/ sesleri, önündeki sesli harflerle kaynaşarak onları uzatmaktadır: *yağmur* > *yāmur* vb. Tekin'in görüşlerine göre *-ıġsar* biçimindeki /ġ/ sesi düşerse önündeki /ı/ sesini uzat-

[1] Baskakov, Eski Türkçedeki {-sAr} biçiminin, özel bir fiil görünüşü niteliğindeki {-sA} eki ve {-Ar}, {-Ir} sıfat-fiil eklerinin birleşiminden meydana geldiğini ifade etmiştir. Öte yandan bilgine göre söz konusu ekten ve hareket adından türeyen ikincil bir {-Ig} fiil tabanından fiilin çeşitli zaman ve diğer şekilleri oluşmuştur: *Ol ewge barıgsadı* 'O, eve gitmek istedi' (2014, s. 214).

mak zorundadır ki bu da henüz belgelenebilmiş değildir. Nitekim Tekin de ilgili dönem için Arap alfabesinin yetersizliği ve XIII-XIV. yüzyıl metinlerinin karışık imlasının ünlü uzunluklarını tespit etmeyi zorlaştırdığını ifade etmiştir (1954a, s. 454). Dolayısıyla {-(y)IsAr} ekindeki vurgu sorunu çözülmeden Tekin'in görüşlerini desteklemek zor görünmektedir. Ayrıca {-(I)gsA-} eki ile oluşturulan fiil gövdelerinde, temel fiil tarafından belirtilen hareketi gerçekleştirme isteği söz konusudur (Erdal, 2004, s. 228). {-r} eki ise geniş zamana atıfta bulunmaktadır. Bu köken bilgisi izahında kesin gelecek zamanı işaretleyen unsur nedir? Eğer salt istemek anlamı veren yapım eki ise bir şey şu anda da, geniş zamanda da gelecek zamanda da istenebilir. Dolayısıyla Tekin'in etimolojik izahında {-(y)IsAr} ekinin nasıl gelecek zaman bildirme işlevi kazandığı kesin delillerle ortaya konmamış, istekle gelecek zaman arasında kurulan anlam yakınlığı ise bizce görece yetersiz kalmıştır. Nitekim bir şeyi arzu etmek, istemek, talep etmek salt gelecekle ilgili değildir.

Deny, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te fiil tabanlarına gelen bir *-igsä* (=ig+sä) eki olduğunu belirtmiş ve bu biçimin işlev bakımından istek-dilek bildiriminin yanı sıra takdir ve tahmin anlamları verdiğini ifade etmiştir. Ardından, Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman işaretleyen *-(y)iser* ekinin de köken bakımından ilgili biçime benzediğini belirterek ekin kökenini şu şekilde vermiştir: *-ig+sä-r* ya da *-gü+sä-r* (1942, s. 489). Deny'nin konuya yönelik görüşleri dil bilimsel açıdan uygun olmakla birlikte belirtilen etimolojilerden hangisi doğrudur? Diğer bir ifadeyle, araştırmacının ekin kökenine ilişkin tanıkladığı {-ig} ve {-gü} biçimleri, birbirinden farklı eklerdir. Dolayısıyla Deny'nin sunduğu her iki görüş de geçerliliğini korumakla birlikte bunlardan hangisinin benimsenmesi gerektiği yönünde bir görüş ifade edilmemiştir.

Menges, {-(I)sAr} ekinin kökenini Eski Türkçe {-sAr} biçimiyle ilişkilendirmiştir. Araştırmacı, öncelikle Ortak Türkçe şart kipinin {-s-} veya {-sa-} şart eki ve geniş zaman isim fiil ekinin birleşmesiyle oluştuğunu açıkladıktan sonra Eski Anadolu Türkçesinde tanıklanan {-(y)IsAr} eki arasında bağlantı kurmuştur. Menges'e göre *äd-iser* "yaparsa", *kal-ısar* "kalırsa" çekimlerinde görüldüğü üzere {-(I)sAr} eki şart bildirmekte, öte yandan bazen de gelecek zaman ve gerçek dışılık (irrealis) işlevlerinde kullanılmaktadır (2020, s. 192-193). Tekin, Menges'in belirtilen bu görüşlerine çeşitli gerekçelerle itiraz etmiş ve araştırmacının büyük bir hata yaptığını dile getirmiştir. Nitekim Tekin, Eski Anadolu Türkçesinde oluşan {-(y)IsAr} ekinin asla şart kipi oluşturmadığını ve Karahanlı Türkçesinde {-sA} şeklinde tanıklanan Eski Türkçe {-sAr} biçimi ile {-(y)IsAr} eki arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını belirtmiştir (2013, s. 89). Tekin'in Menges'e yönelttiği eleştirilerde, oldukça keskin ifadeler bulunmasına karşın Halil Ersoylu tarafından yayımlanan Lokmanî Dede'ye (ölüm 1519) ait *Menâkıb-ı Mevlâna* başlıklı eserde {-(y)IsAr} ekinin

şart işlevinde tanıklandığı görülebilmektedir: "*Her ki gül ile hem-nişīn ol-**ısar** / ol daḫı gül koḫusını alısar*" (2001, s. 217).

Bodrogligeti, {-(y)IsAr} ekinin köken bakımından Türkçenin tarihinde çeşitli türetmeleri olan {-I} zarf fiil eki ile *sa-* 'düşünmek, saymak' eyleminin geniş zaman çekiminin birleşmesinden meydana geldiğini ifade etmiştir. Öte yandan araştırmacı, *sa-* eyleminin bu görevde fiil kökü olma özelliğini kaybettiğini belirterek dolaylı yoldan dil bilgiselleşme durumuna işaret etmiştir (1970, s. 171-172). Bodrogligeti'nin sunmuş olduğu etimolojik teklifte, bizce aydınlatılması gereken durumlar söz konusudur. Söz gelimi, *sa-* eylemi fiil kökü olma özelliğini kaybederek zarf-fiil ekine hangi işlevle eklenmiştir? (İsimden fiil yapım eki mi?; Tasvir fiili mi? vb.). Araştırmacının çalışmasında bu kısım bizce eksik kalmış ve izaha muhtaçtır. Nitekim ekin kökenine yönelik düşüncelerin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için ilgili durumu net bir şekilde tanımlamak gerekmektedir. Öte yandan Yıldız, istemek anlamlı fiillerin bir zarf-fiil yapısıyla kalıplaşmasının mümkün olmadığını belirterek Bodrogligeti'nin görüşlerinin geçersiz olduğunu belirtmiştir (2013, s. 43-44).

Adamović'in {-(y)IsAr} ekinin kökenine ilişkin öne sürdüğü görüşler, Melioranskiy'nin (1900) düşünceleri esasında şekillenmiştir; zira araştırmacıya göre Melioranskiy (1900, s. LVI) ilgili meseleyi çözüme kavuşturmuştur. Bu açıklamanın ardından araştırmacı, anılan ekin kökenini şu şekilde vermiştir: {-ısar} < {-ıgsar} 'arzu-dilek bildiren {-^{0}gsA-}fiilden fiil yapım eki' ve '{-r} geniş zaman eki'nin birleşiminden oluşmuştur (1985, s. 92). Melioranskiy ve Adamović'in görüşleri, dil bilimi bakımından uygun olmakla birlikte ses bilimi açısından izaha muhtaçtır. Nitekim yarı vokal /g/ sesi belirtilen izahta düştüğüne göre kendisinden önceki ünlüyü uzatmış mıdır sorusunun cevaplanması gerekmektedir.

Uyğur, {-(y)IsAr} gelecek zaman ekinin kökenini şu şekilde izah etmiştir: [(y) 'kaynaştırma ünsüzü' + *I* 'zarf-fiil eki' + *sa-* (tasvir fiili) 'düşünmek, tasarlamak' + *r* 'geniş zaman eki'] (2007, s. 1194-1195). Uyğur'un görüşlerine dil bilimsel bakımdan katılmak oldukça zordur. Nitekim Türkçede, {-(y)Iver} veya {-(y)Abil} şeklinde tanıklanan bir {*-(y)IsA} tasvir fiili yoktur. Bununla birlikte zorlama bir etimoloji izlenimi veren bu görüşlere yönelik Yıldız, istemek anlamlı eylemlerin zarf-fiil yapısıyla kalıplaşmasının mümkün olmadığını belirterek Uyğur'un görüşlerinin kabul edilemeyeceğini savunmuştur (2013, s. 43-44).

{-(y)IsAr} ekinin kökenine ilişkin en kapsamlı çalışmalardan birisi Yıldız'a (2013) aittir. Araştırmacı, ekin kökenine dair pek çok çalışmayı detaylıca incelemiş ve konuya yönelik özgün bir görüş ortaya koymuştur. Belirtilen çalışmada, {-(y)IsAr} ekinin kökeni şu şekilde izah edilmiştir: "Öncelikle

{-ºg} mastar ekiyle biten fiillere *sa-* fiilinin eklenmesiyle bir {-ºgsA-} fiilden fiil yapma eki oluşmuştur. Ardından da bu ek, geniş zaman eki {-r} ile birleşip kalıplaşarak {-ºgsAr} biçimine kavuşmuştur. Son olarak ise belirtilen ek, gelecek zaman işlevi kazanarak ve fonetik hadiselere uğrayarak {-(y)IsAr} şekline dönüşmüştür" (2013, s. 44). Yıldız'ın görüşlerine şu yönlerden itiraz edilebilir:

I. Türkçenin zaman işaretleyicileri, şimdiki zaman eki müstesna, sıfat-fiil eklerinden türemiştir; buna karşın mastar ekinden ekleşerek zaman işaretleyen herhangi bir biçim birime rastlanmamaktadır. Bu yönden Yıldız'ın görüşlerine katılmak zorlaşmaktadır. Nitekim belirtilen görüşü güçlendirmek için bizce benzer gelişmelere ihtiyaç vardır. Başka bir ifadeyle, Türkçe anılan ekten benzer şekilde başka bir biçim birimi türetmiş midir? Yoksa sadece anılan şekle mahsus, bir kere olmak üzere mi ilgili ek türetilmiştir? Bu soru, cevaba kavuşturulmalıdır.

II. Geleneksel dil bilgisi anlayışı, eş zamanlı ve art zamanlı yaklaşımı bir arada kullanmaktadır. Benzer şekilde Yıldız'ın da {-(y)IsAr} ekinin kökeni gibi art zamanlı bir meseleyi hem art zamanlı hem de eş zamanlı yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. Bu durum, bizim açımızdan yöntem olarak uygun değildir. Özellikle *sa-* fiili üzerinden, günümüzdeki benzer ve eş anlamlı eylemleri temel alarak köken bilgisi görüşü öne sürmek bu bağlamda uygun bir yaklaşım gibi görünmemektedir.

III. Yıldız'ın düşüncelerine göre {-ºgsAr} biçimi, fonetik hadiselere uğrayarak {-(y)IsAr} şekline dönüşmüştür. Konuya yönelik böyle bir açıklama yapılmasına karşın ekin bünyesinde bulunan /g/ sesinin düşmesi sonucunda kendinden önceki sesi uzatıp uzatmadığı konusuna değinilmemiştir. Dolayısıyla sunulan köken bilgisi izahında, bu hususun da aydınlatılması gerekmektedir.

IV. Yıldız'ın çalışmasında Bodrogligeti, Uyğur ve Kılıçoğlu tarafından ileri sürülen görüşlerin neden kabul edilemeyeceğine ilişkin gerekçeler sunulmakla birlikte diğer araştırmacılarca ortaya konan düşüncelerin hangi gerekçelerle kabul edilemeyeceği hususunda bir açıklama yapılmamıştır. Dolayısıyla, Yıldız'ın görüşleri kabul edilecekse Tekin'in görüşleri neden reddedilmelidir? Bu sorunun da cevaba kavuşturulması gerekmektedir.

Hipotez

Eldeki veriler esasında, Oğuz-Türkmen dillerinin XIII. yüzyıldan itibaren bir yazı dili hâlinde ortaya çıktığı, ondan önceki devirlerde ise yazı dili dışında ağız ve lehçeler şeklinde varlığını sürdürdüğü göz önüne alınırsa {-(y) IsAr} ekinin muhtemelen yazılı metinlerde yer almadan önceki devirlerde de

mevcut olduğu düşünülebilir (Korkmaz, 1994, s. 368). Dolayısıyla anılan ek, Eski Anadolu Türkçesine gelinceye kadar yapı ve işlevlerindeki gelişmeleri tamamen veya geniş çapta tamamlayarak belirgin nitelikte bir ek durumuna gelmiştir. {-(y)IsAr} eki, Eski Anadolu Türkçesine gelmeden evvel oluşumunu tamamlamış olduğundan yapısını çözmek zorlaşmakta ve bu durum ekin kökenine ilişkin görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır.

Türkçede eklerin bir kısmı, yapıları bakımından iki veya daha çok biçimin kaynaşmasından oluşmuştur. Bu formda oluşan eklerden biri olan {-(y) IsAr} biçiminin kökeni şu şekilde açıklanabilir: {-(y)IsAr} < *-ġU* (SFE) + *sA* (İFYE) -r (GNŞ. Z.). Bizi, konuya dair bu şekilde düşünmeye yönlendiren etkenler şu şekilde sıralanabilir:

1) Eski Anadolu Türkçesinde, {-(y)IsAr} eki ile eş zamanlı olarak gelecek zaman işaretleme fonksiyonunda kullanılan bir {-IcI} eki söz konusudur. İlgili ekin oluşma biçimi, {-y)IsAr} ekinin kökenine ışık tutmaktadır. Aynı zamanda, Kuznetsov'un {-(y)AcAK} gelecek zaman ekinin kökenine ilişkin teklif olarak sunduğu {-(y)AcAK} < {-gU+çak/çaġ) etimolojik tahlili de henüz akademik çevrelerce geniş anlamda kabul görmemiş olmasına karşın konuya ilişkin görüşlerimizi desteklemek bakımından önemlidir.

Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesinin yazı dili olarak şekillenmesine kadar geçen süreçte, metinlerde farklı boylara ait ağız özelliklerini içeren standartlaşmamış özellikler tanıklanmaktadır (Gülsevin, 2010, s. 193). Bu olgudan yola çıkan Güzelderen, tarihî Türk dilindeki {-DAçI} gelecek zaman eki ile Eski Anadolu Türkçesindeki {-IcI} ekinin birbirlerine anlam ve görev bakımından benzer olduklarını ifade etmiştir (2021, s. 37; krş. Eraslan, 1980, s.91). Öte yandan Mansuroğlu, {-IcI} ekinin kökenini {-gUçI} biçimine dayandırarak tarihsel gelişimini şu şekilde göstermiştir: *-ġUçI* > *UcU* > *IcI* (1953, s. 343; krş. Korkmaz, 1994, s. 358; Günşen, 2006, s. 75). Eraslan, Mansuroğlu'nun bu görüşlerine ek olarak Batı Türkçesinde /ġ/ ve /g/ seslerinin düşmesiyle ekin ilk önce {-UçI}, ardından iki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzün ötümlüleşmesiyle {-UcI} şekline daha sonra da düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlanan ekin *-ıcı/-ici, -ucu/-ücü* biçimlerinin ortaya çıktığını belirtmiştir (1980, s. 91).

Belirtilen bilgiler doğrultusunda, Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman işaretleyen {-IcI} biçiminin Eski Türkçede de tanıklanan {-gU} ekinden geliyor olması benzer bir türetme formunun {-(y)IsAr} biçimine de aktarılmasına olanak sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle gelecek zaman formunu {-gU} ekinden dil bilgiselleştiren Türk dili, bir diğer ekini de kuvvetle ihtimal aynı yolu tercih ederek dil bilgilselleştirmiş olmalıdır. Eski Türkçedeki gelecek za-

man ekine kaynaklık eden {-gU} ekinin, aynı zamanda Harezm Türkçesinde ve yine Eski Anadolu Türkçesindeki {-IcI} biçimine köken olduğu delillerle sabittir. Nitekim Harezm Türkçesi döneminde, '-gU+ iyelik ekleri + turur' birleşimiyle gelecek zaman biçimi oluşmaktadır: *algumuz turur, alguları turur* vb. (Ercilasun, 2015, s. 399). İşte bu duruma istinaden biz, {-(y)IsAr} ekinin kökündeki birinci morfemin {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil ekinden geldiği düşüncesindeyiz. Nitekim aynı dönemde bir başka gelecek zaman işaretleyicisi olan {-IcI} eki de köken bakımından bu şekle dayanmaktadır.

Görüşlerimizi desteklemek ve kuvvetlendirmek bağlamında, Kuznetsov'un düşünceleri de önemlidir. Nitekim Türkçenin mevcut gelecek zaman eki {-(y)AcAK}'ın kökenine ilişkin sunduğu görüşler, henüz kesin bir şekilde ispat edilmemiş olmasına karşın konuya yönelik düşüncelerimizi güçlendirmektedir. Kuznetsov, {-(y)AcAK} ekinin iki unsurdan oluştuğunu ifade etmiş ve kökenini şu şekilde açıklamıştır: {-gU} + çak/çaġ (=çağ, zaman, vakit). İlgili etimolojik tahlilde birinci unsurun gelecek zaman sıfat-fiil eki olduğu, ikinci unsurun ise günümüzde 'çağ, yüzyıl' anlamındaki bir isimden ekleştiği ifade edilmekte ve tarihsel gelişimi şu şekilde verilmektedir: {-gUçAk} > {-gIçAk} > {-gAcAk} > {-(y)AcAk} (1997, s. 212-213; krş. Korkmaz, 2017a: 3-11). Araştırmacının teklif olarak sunduğu bu görüş, {-IcI} biçiminin birinci unsuru ile aynı olması, diğer yandan {-(y)IsAr} ekinin kökenine ilişkin görüşlerimizi desteklemesi ve köken bakımından üç gelecek zaman ekini de {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil eki paydasında birleştirmesi bakımından kayda değerdir.

Eski Anadolu Türkçesinde oldukça sık tanıklanan ve geniş bir kullanım yelpazesine sahip olan {-IcAk} zarf-fiil eki de konuya yönelik düşüncelerimizi güçlendirecek delillerden birisini teşkil etmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde zaman bildiren en işlek zarf-fiil eki pozisyonunda bulunan {-IcAk} biçiminin yapısına ilişkin farklı görüşler bulunmasına karşın düşüncelerimizle kesişmesi bakımından Salan (2017) ve Hünerli'nin (2012) görüşleri dikkate değerdir. Salan, {-IcAk} zarf-fiil ekinin kökenini Eski Uygur Türkçesinden itibaren Karahanlı, Harezm ve Çağatay sahasında kullanılan {-gUçA} zarf-fiil ekine dayanarak açıklamış ve {-gUçA} biçiminin {-k (< ok)} pekiştirme ekiyle genişletilmiş şeklinin Oğuz Türkçesindeki varyantı olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bu minvalde araştırmacı, zaman bildiren {-IcAk} zarf fiil ekindeki {-I} biçiminin köken açısından {-gU} sıfat-fiil ekine dayandığını ifade etmiştir (2017, s. 47). Hünerli de {-IcAk} zarf-fiil ekinin yapı bakımından {-gIçAk / -gUçAk} zarf-fiil biçiminin Batı Türkçesine geçerken /g/ ünsüzünü kaybetmesi sonucunda meydana geldiği ve {-gI / -gU} şeklinin de sıfat-fiil olduğunu savunmuştur (2012, s. 272).

Sonuç olarak Türk dili, gelecek zamanı teşkil etme noktasında daha önce {-gU} ekini kullanma yolunu tercih etmiş ve aynı şekilde {-(y)IsAr} ekinde

de bu yöntemi benimsemiş olmalıdır. Nitekim {-(y)IsAr} biçim biriminde, bir şeyin mutlaka gelecek zaman anlamını vermesi gerekmektedir. Bu noktada, *sa-* eyleminin istemek ve arzu etmekle ilintili olması onun kesin gelecek zamanı işaretleyeceği anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda, sondaki geniş zaman eki de gelecek zamanı kapsamasına karşın kesin gelecek zamana doğrudan işaret edemez. Dolayısıyla {-(y)IsAr} biçiminde kesin gelecek zaman bildirme işlevini, bizce {-gU} eki sağlamıştır.

2) Sıfat-fiil ekleri, kendi içerisinde zaman anlamı taşıdığından zaman işaretleyicisi durumuna geçebildikleri bilinmektedir (Mansuroğlu, 1956, s. 105; Özmen, 2010, s. 478). Bu durumda, {-gU} ekinin de sıfat-fiil işlevinden gelecek zaman bildirme fonksiyonu kazanması olağan kurallara uygunluk göstermektedir.

Türkçede kip eklerinin büyük bir bölümü, önce sıfat-fiil işlevinde kullanılmış, ardından zaman bildirme işlevi kazanmıştır. Korkmaz, sıfat-fiillerin yapılarında zaman kavramı bulunduğu için onları bir bakıma çekimli fiillere yaklaştırmış ve bu özellikleri nedeniyle çekimli fiillerin bir kısmının sıfat-fiil kökenli olduğunu ifade etmiştir (2017b, s. 784). Diğer bir ifadeyle, Türkçede şimdiki zaman eki müstesna sıfat-fiil eklerinin önce sıfat-fiil olarak kullanıldığı ardından zaman eki işlevi kazandığı söylenebilir. Söz gelimi, {-mIş} ekli geçmiş zaman sıfat-fiili, Eski Anadolu Türkçesinde sayıca nadiren görülmekle birlikte Osmanlı Türkçesinde daha yaygın olarak çekimli fiil biçiminde karşımıza çıkmaktadır. {-AcAk} ekli gelecek zaman sıfat-fiilinden bildirme kipi, ancak Osmanlı Türkçesi döneminde gelişmeye başlar. {-DUk} ekli geçmiş zaman sıfat-fiili, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dağınık verileri birleştirilerek incelendiğinde bildirme kipi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir (Koç, 2012, s. 11; Fener, 2024, s.1148-1166).

Orhon Türkçesi dönemi metinlerinde de görüldüğü üzere, zaman işaretleyicilerini sıfat-fiil işlevindeki eklerden seçen Türk dilinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde de gelecek zaman ekini sıfat-fiil işlevinde kullanılabilen bir ekten tercih etmesi, kurallara uygunluk göstermektedir. Bu noktada çeşitli araştırmacılar, {-(y)IsAr} ekindeki {-r} geniş zaman ekinin zaten sıfat-fiil işlevinde kullanılabildiğini söyleyebilirler. Bu durumda da geniş zaman ekinin, nasıl kesin gelecek zaman bildirme işlevi kazandığının gerekçesi ortaya konmalıdır. Diğer bir ifadeyle ilgili ekte, kesin gelecek zaman bildirme işlevi hangi biçim birimi sayesinde oluşmuştur sorusunun cevaba kavuşturulması gerekmektedir. Konuya yönelik düşüncelerimize şu yönlerden itiraz edilebilir: Türkçede geniş zaman eki, gelecek zaman işlevinde kullanılabilmekte ve gelecek zaman ekinin, geniş zaman ekine bağlı olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Bu durumu şu şekilde cevaplandırmak mümkündür: Bir dilde, iki ek yaşıyorsa bu iki biçim mutlaka farklı işlevlere sahiptir. Bu noktada geniş

zaman eki, gelecek zaman bildirme işlevinde kullanıldığında kesin yapılacak bir hareketten ziyade geleceğe dönük bir beklenti bildirmektedir: *Yarın parası da biter*. Dolayısıyla geniş zaman ve gelecek zaman ekleri işlev bakımından farklı durumlara işaret etmektedir.

Belirtilen bilgiler doğrultusunda, {-(y)IsAr} ekinin birinci biçiminin gereklilik ve olasılık anlamları işaretleyen {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil ekinden türediği tarafımızca ifade edilmektedir. Dolayısıyla, {-(y)IsAr} gelecek zaman ekindeki {-I} biçiminin {-gU} sıfat-fiil ekinden geldiği belirtilebilir. Nitekim yapı ve işlev bakımından bu oluşum, Türkçenin tarihî gelişimi bakımından da uygundur. Sunulan görüşün güvenilirliği ve doğruluğunu güçlendirmek amacıyla bazı fonolojik izahlara da ihtiyaç vardır. Söz gelimi, kök olduğu iddia edilen birinci biçim yuvarlak ünlülü olmasına karşın metinlerde tanıklandığı üzere {(-y)IsAr} ekinin sadece düz ünlülü biçimleri bulunmakta ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymadığı görülmektedir: *göriser*, *oturısaruz* vb. (Ercilasun, 2015, s. 454-455). Bu durumu şu şekilde izah etmek mümkündür: Fiil köklerinin çoğunda, yuvarlak ünlü bulunmamaktadır (Kuznetsov, 1997, s. 213). {-(y)IsAr} ekinin ikinci hecesinde de yuvarlak bir ünlü bulunmadığından {-gU} biçimi, iki düz ünlülü hecenin arasına düştüğü için {*-gI} şekline dönüşmüş olmalıdır. Böylelikle, ilk olarak {*-gUsAr} şeklinde olan ek, {*-gIsAr} biçimine ardından da Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olan ikinci ve daha sonraki hecelerde söz başı /g/ sesinin düşmesiyle {-(y)IsAr} şeklini almış olmalıdır. Öte yandan Eski Anadolu Türkçesine ait metinlerde görülen {-IcI} biçiminin {-gUçI} ekinden türemesi, benzer şekilde {-IcAk} zarf-fiil ekinin {-gUçAk} şeklinden kaynaklanması, {-(y)IsAr} ekindeki {-I} biçiminin de benzer bir ses değişimi geçirerek {-gU} sıfat-fiil ekinden türediği fikrini desteklemektedir.

3) Ekin ikinci biçimi ise kanaatimizce, *sa-* eyleminden dil bilgiselleşmiş olan isimden fiil yapım eki {+sA-} biçim birimidir.

{-(y)IsAr} ekinin ikinci biçimine işaret eden bu maddeye, özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Nitekim yukarıda açıklandığı üzere, konuya ilişkin bazı araştırmacılar birinci unsura *sa-* eyleminin eklendiğini ifade etmektedir. Oysaki birinci unsura eklenen biçim bizce, *sa-* eyleminden ziyade bu eylemden ekleşen bir isimden fiil yapım ekidir. *sa-* 'bir şeyi dilekleri arasında saymak, istemek' eylemi, zamanla dil bilgiselleşerek {+sA-} biçimini oluşturmuştur (Bulak, 2012, s. 686; ayr. bk. Ercilasun, 1995). Bununla birlikte bir zarf-fiil ya da mastar biçimine *sa-* eyleminin eklenmesi bizce sakıncalı bir duruma işaret etmektedir. Nitekim eylem burada doğrudan eklenmek yerine belirli süreçten geçerek dil bilgiselleşmiş, sözlüksel anlamından uzaklaşmış ve çeşitli işlevler kazanarak ekteki yerini almış olmalıdır. Eylemin çeşitli araştırmacıların belirttiği gibi zarf-fiil veya mastar ekine eklenmesi ya da dil

bilgiselleşme sürecinden geçmeden birinci unsurla kaynaşması bize dil bilimsel bakımdan uygun gelmemektedir. Dolayısıyla buradaki unsuru, eylem olarak değil, ek olarak açıklamak gerekliliği ortaya çıkmakta ya da en azından Bodrogligeti'nin belirttiği gibi ilgili eylemin kök anlamını kaybettiğini belirtmek gerekmektedir.

Gelecek zaman eki, içeriğinde istek, niyet, beklenti gibi pek çok hususu barındırdığından ilgili ekin bu tür yan işlevleri, {+sA-} eki ile paralellik göstermektedir. Konuya yönelik Korkmaz, {+sA-} istek ekinin Türk dili içindeki birbirinden farklı birleşme ve kaynaşmalara dayanan gelişmelerinin şart, istek ve gelecek zaman kiplerini kuran çekimli fiil eklerini doğurduğunu ifade etmiştir (1994, s. 368). Bu açıklamalar esasında, ikinci biçimin *sa-* eyleminden ekleşen isimden fiil yapım eki {+sA-} olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan konuya yönelik belirttiğimiz ikinci biçime şu yönden itiraz edilebilir: {-(y) IsAr} ekinin birinci unsuru bir sıfat-fiil eki olduğu ve sıfat-fiiller de yapım eklerinden sonra geldiğinden burada ikinci unsurun {+sA-} şeklindeki isimden fiil yapım eki olma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Diğer bir ifadeyle sıfat-fiil eklerinin üzerine yapım ekleri eklenemediğinden *sa-* eyleminden türeyen {+sA-} biçimi, ekin ikinci unsuru olamamaktadır. Bu durumu şu şekilde izah etmek mümkündür: Türkçede ek, ekin üstüne eklenmez; sözcük veya sözcük grubu üzerine eklenir. Dolayısıyla belirtilen sıfat-fiil eki, kalıplaşmışsa üzerine ek eklenebilir. Nitekim birleşik yapılı eklerin de kalıplaştığını düşünmek gerekmektedir.

4) {-(y)IsAr} ekinin sonunda bulunan {-r} biçiminin biz de geniş zaman eki olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim ekin kökenine yönelik görüş ifade eden araştırmacılar arasında bu biçime ilişkin görüş birliği söz konusudur.

Kılıçoğlu dışında konuya yönelik inceleme yapan araştırmacıların, ortak noktada bulunduğu şekil, bu üçüncü biçimdir. Dolayısıyla ekin ne olduğuna yönelik fikir birliğinden söz etmek mümkündür. Öte yandan, dil neden bu hususta geniş zaman ekini tercih etmiştir sorusu ise henüz yanıt bulmamış ve çalışmalarda da yer almamıştır. Bu durumu, dilin nedensizlik ilkesiyle açıklamak bizce uygun düşmemekte, ancak kesin yargılara varmak da bir hayli zor görünmektedir. Bununla birlikte dil bilgisel biçim birimler, belirli yapılarda ortaya çıkmakta ve nasıl geliştiklerinin hikâyesi ise içinde bulundukları yapının gelişimiyle ilgili olmaktadır. Belirtilen duruma istinaden, konuya ilişkin tahminlerimiz şu şekildedir:

I. Türkçede isimden fiil yapım eki olan {+sA-} eki dışında bir de şart ve dilek bildiren başka bir {-sA} eki mevcuttur. İlgili durum, Eski Anadolu Türkçesinde de tanıklanmaktadır. Şart kipi kuran {-sA} ile dilek kipi

kuran {-sA} biçimleri esasında farklı yapı unsurlarından oluşmasına karşın {-sA} eki, Orta Türkçeden itibaren aynı biçim yapısı altında iki ayrı kipin görevini yüklenmiştir (Benzer, 2010, s. 132). Dolayısıyla Türkçedeki {-sA} eki, birbirinden farklı olmak üzere çok işlevli bir ektir. Bu doğrultuda, {-sA} şart eki, {-sA} dilek-istek kipi ve istek bildiren {+sA-} biçimi, ses bilimi bakımından aynı olduğu için dil hafızası ve kullanımında belirli bir karışmayı önlemek amacıyla {-(y)IsAr} ekinin sonuna geniş zaman eki getirilmiş olabilir. Nitekim Kuznetsov, {-(y)IsAr} ekinin bir ihtimal {-sAr} > {-sA} biçimine benzediği için dilde tutunamadığı ifade etmiştir (1997, s. 213).

II. {-(y)IsAr} ekine, geniş zaman biçim biriminin eklenme sebeplerinden bir diğeri, pekiştirme olabilir. Nitekim {+sA-} eki, işlev bakımından arzu, istek ve bir şeye niyetli olma durumunu bildirmektedir. Bir şeyi arzu etmek, bir şeye niyet etmek geniş zamanı kapsadığından {-r} biçim birimi burada pekiştirme işlevi nedeniyle eklenmiş olabilir.

III. {-(y)IsAr} ekinin birinci biçiminin {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil ekinden türediği yukarıda izah edilmişti. Anılan ek, kipleştiğinde ise asli işlevi gelecek zaman işaretlemektir. Geniş zaman olarak tanımlanan zaman ise içerik bakımdan geçmiş, şu an ve geleceği kapsamaktadır. Bu doğrultuda, birinci biçimin işlek olan vazifesini güçlendirmek amacıyla eklenmiş olabilir.

Sonuç

Batı Türkçesinin birinci evresini teşkil eden ve metinlerin Oğuz Türkçesiyle yazıldığı ilk döneme tekabül eden Eski Anadolu Türkçesi, kendine has karakteristik yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu has özelliklerden birisi de belirtilen dönemde gelecek zaman işaretleyen {-(y)IsAr} biçimidir. Konuya ilişkin yapılan incelemede, {-(y)IsAr} ekinin köken bakımından şu şekilde meydana gelmiş olabileceği sonucuna varılmıştır:

{-(I)sAr} < *-I* (< *-gU*) 'sıfat-fiil eki' + *sa-* 'isimden fiil yapım eki' *-r* 'geniş zaman eki'. Diğer bir ifadeyle, ilgili biçim {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil eki ile *sa-* 'düşünmek' fiilinden gelişen {+sA-} ekinin {-r} geniş zaman ekiyle birleşmesi ve kaynaşması sonucunda oluşmuştur. Tanıklanan biçimlerin kaynaşması sonucunda, olasılık ve gereklilik anlamları işaretleyen {-gU} gelecek zaman sıfat-fiil ekinin düzleşmesi ve nihayetinde Batı Türkçesinde ikinci ve daha sonraki hecelerin başında bulunan kalın ve ince *-g/-ġ* seslerinin erimesi sonucunda ilgili ek, {-(y)IsAr} biçiminde şekillenmiştir.

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kısaltmalar

bk.	Bakınız
GNŞ. Z:	Geniş zaman eki
İFYE:	İsimden fiil yapım eki
krş:	Karşılaştırınız
SFE:	Sıfat-fiil eki
vb.:	ve benzerleri

Kaynakça

Adamović, M. (1985). *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache.* E. J. Brill.

Akar, A. (2018). *Oğuzların dili Eski Anadolu Türkçesine giriş*. Ötüken Neşriyat.

Baskakov, N. A. (2014). Türk lehçelerinde -sa/-se şart şeklinin kökeni sorununa dair (M. Musaoğlu ve C. Kınacı, Çev.), *Dil Araştırmaları*, *14*, 201-232.

Benzer, A. (2010). -sA ekinin işlevleri ve dilek-şart ayrımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, *28*, 131-140.

Bodrogligeti, A. (1970). Finite forms in -İsar, -Isär in fourteenth century Turkish literary documents. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, *22*(2), 167-176.

Bulak, Ş. (2012). Türkçede +sA- isimden fiil yapma eki. *Turkish Studies*, *7*(3), 683-708.

Deny, J. (1942). *Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi)*. Maarif Matbaası.

Develi, H. (2008). Eski Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması. *Turkish Studies*, *3*(3), 212-230.

Duman, M. (2012). Eski Anadolu Türkçesine ait bazı metinlerdeki dil uyumuna aykırı örnekler üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *32*, 53-64.

Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede isim-fiiller*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Ercilasun, A. B. (1995). Kâşgarlı Mahmud'da -sā/-sē eki. *Türk Dili*, *521*, 449-455.

Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ.

Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Brill.

Erdem, M. D. (2006). Ağızlardan etkilenme derecelerine göre Osmanlı ve Eski Anadolu Türkçesi metinleri ve bu metinlerin diline kaynaklık eden ağızlar. *İlmî Araştırmalar*, *22*, 83-110.

Ersoylu, H. (2001). *Lokmanî Dede: Menâkıb-ı Mevlâna*. Türk Dil Kurumu.

Fener, K. (2024). {-DI} ekinin kökeni üzerine düşünceler. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 1148-1166.

Flemming, B. (2011). {Isar} gelecek zaman eki ve onun kiplik fonksiyonları üzerine notlar (M. Salan, Çev.). *Dil Araştırmaları*, *9*, 141-155.

Gülsevin, G. (2010). Eski Anadolu Türkçesi ağızları üzerine. *Yaşayan ve tarihî Türkiye Türkçesi ağızları* içinde (s. 193-205). Özel Kitaplar.

Gültekin, M. (2006). Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde gelecek zaman ekleri üzerine bir deneme. *TÜBAR*, *20*, 33-59.

Günşen, A. (2006). Anadolu ağızlarında farklı bir gelecek zaman eki ve çekimi: -ıcı / ici ; -ucu / -ücü. *Turkish Studies*, *1*(2), 54-84.

Güzelderen, B. (2021). Eski Anadolu Türkçesinde –IcI standartlaşmamış bir gelecek zaman eki olabilir mi? *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, *10*(1), 29-41.

Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu.

Hünerli, B. (2012). *Oğuz grubu Türk lehçelerinde zarf-fiiller* (Tez No. 320999) [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Karahan, L. (2006). Eski Anadolu Türkçesinin kuruluşunda yazı dili – ağız ilişkisi. *Turkish Studies*, *1*(1), 1-12.

Kerslake, C. (2022). Ottoman Turkish. L. Johanson ve É. Á. Csató (Ed.), *The Turkic languages* içinde (s. 174-194). Routledge.

Kılıçoğlu, V. (1954a). Şart kipi. *Türk Dili Dil ve Edebiyatı Dergisi*, *3*(29), 245-258.

Kılıçoğlu, V. (1954b). Gerendiumların özellikleri ve "-iser" eki. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, *3*(33), 510-518.

Koç, M. (2012). Eski Anadolu Türkçesi /dUk/ ekli geçmiş zaman çekimi. *Türkbilig*, *23*, 11-18.

Korkmaz, Z. (1994). Yazılı devirlerdeki gelişmelere göre Eski Türkçenin yaşı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, *37*(1989), 353-370.

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, Z. (2017a). Türkçede -acak/-ecek gelecek zaman (futurum) ekinin yapısı üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2* içinde (s. 3-11), Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, Z. (2017b). *Türkiye Türkçesi grameri: Şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, Z. (2020). 26 Eylül'ün dil tarihimizdeki yeri üzerine kısa bir değerlendirme. *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*: *24-28 Eylül 2012 I-II* içinde (s. 2397-2408). Türk Dil Kurumu.

Kuznetsov, P. İ. (1997). Türkiye Türkçesinin morfoetimolojisine dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, *43*, 193-262.

Mansuroğlu, M. (1951). Anadoluda Türk yazı dilinin başlaması ve gelişmesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, *4*(3), 215-229.

Mansuroğlu, M. (1953). Türkçede "-GU" ekinin fonksiyonları. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 341-348.

Mansuroğlu, M. (1956). Türkçede -taçı ekinin fonksiyonları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *7*(1-2), 105-108.

Melioranskiy, P. M. (1900). *Arab filolog o turetskom yazıke*. Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.

Menges, K. H. (2020). *Türk dilleri ve halkları Türklük araştırmalarına giriş* (E. Taşbaş, Çev.). Türk Dil Kurumu.

Özkan, M. (2009). *Türk dilinin gelişme alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. Filiz Kitabevi.

Özmen, M. (2010). -IcI/-UcU ekinin gelecek zaman eki olarak kullanılması üzerine. *Türk dili üzerine makaleler* içinde (s. 477-488). Akçağ.

Salan, E. (2017). {-IcAk} zarf-fiil eki ve varyantları üzerine. *Gazi Türkiyat*, *21*, 45-73.

Salan, E. (2020). *Eski Anadolu Türkçesinde sınırlandırma yapıları*. Türk Dil Kurumu.

Tekin, T. (1954a). -ısar ekinin türeyişi. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, *3*(32), 453-455.

Tekin, T. (1954b). -ısar eki hakkında. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, *4*(38), 89-96.

Tekin, T. (2013). *Makaleler: 2 tarihî Türk yazı dilleri* (E. Yılmaz ve N. Demir, Haz.). Türk Dil Kurumu.

Uyğur, S. (2007). -(y)IsAr gelecek zaman ekinin yapısı üzerine. *Turkish Studies*, *2*(4), 1193-1196.

von Gabain, A. (1953). Türkçede fiil birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, *1*, 16-28.

Yıldız, H. (2013). Türkçede {-(y)IsAr} eki ve "istemek" anlamlı fiiller üzerine notlar. *Türk Kültürü*, *1*, 29-46.

Extended Summary

It is known that the Oghuz Turks, who migrated to Anatolia in large groups, began producing numerous valuable works in various fields from the 13th century onward as favorable conditions emerged. Old Anatolian Turkish, which constitutes the initial phase of Western Turkish and is dated between the 13th and 15th centuries, is one of the most remarkable stages in the history of the Turkic language due to its distinctive features. During this period, many linguistic traits connecting Western Turkish to Old Turkish became distinctly evident. Furthermore, because of its characteristic features, it holds particular importance for analyzing contemporary grammatical structures and understanding their development within a historical context.

Old Anatolian Turkish, which represents the earliest phase of Oghuz Turkish attested in written texts, corresponds to a period during which numerous valuable works were produced, either as original compositions or translations from Arabic and Persian. Moreover, it forms the foundation of modern South-western Turkic written languages such as Turkish, Azerbaijani, and Gagauz. This study focuses on the etymology and development of the {-(y)IsAr} form, one of the characteristic suffixes of Old Anatolian Turkish. The aim is to contribute to the etymological studies of this suffix through detailed examination.

The suffix {-(y)IsAr}, a unique feature of Old Anatolian Turkish that served as a future tense marker during that period, has drawn considerable attention from researchers due to its polysyllabic nature, its absence in modern Turkic languages, its diverse modal functions, and its eventual disappearance from written texts over time.

Various researchers have proposed similar or differing views regarding the etymon of the suffix {-(y)IsAr}. While there is a consensus in the observed opinions that the suffix emerged from the fusion of multiple grammatical elements, significant disagreements exist concerning the forms and functions of these elements. The presence of differing perspectives in the literature on the etymology of this suffix indicates that a unified resolution to the issue has not yet been achieved. In response to this situation, this study first evaluates the opinions of researchers who have expressed views on the topic. Subsequently, based on a diachronic approach, our own perspectives and insights are presented.

In Turkish, some suffixes are formed by the fusion of two or more morphemes in terms of their structure. The etymology of the suffix {-(y)IsAr}, which is one of the morphemes formed in this way, can be explained as follows: {-(y)IsAr} < *-ġU + sA - r*.

The factors that lead us to think about this issue in this manner can be summarized as follows:

1) In Old Anatolian Turkish, there is a suffix {-IcI} that is used simultaneously with the suffix {-(y)IsAr} to mark the future tense. The formation of the relevant suffix sheds light on the etymology of the suffix {-y)IsAr}. At the same time, the etymological analysis of {-(y)AcAK} < {-gU+çak/çağ) that Kuznetsov presented as a proposal for the etymology of the future tense suffix

{-(y)AcAK} is also important in terms of supporting our views on the subject, although it has not yet been widely accepted by academic circles.

2) It is known that participle suffixes can become mood suffixes since they carry time meaning within themselves. In this case, the fact that the participle suffix {-gU} also gains the function of indicating time from the participle function is in accordance with the usual rules.

3) The second form of the suffix is, in our opinion, the noun-verb suffix {+sA-}, which has become grammatical from the verb *sa-*. 'to count, to think, to calculate'.

4) We consider the {-r} element at the end of the suffix {-(y)IsAr} to be the present tense marker. Furthermore, there is consensus among researchers expressing opinions on the etymology of this suffix regarding this particular component.

The analysis has led to the following conclusions:

The etymology of the suffix {-(y)IsAr} can be explained as follows: {-(I)sAr} < *-I* (<*-gU*) (future participle suffix) + *sA-* (noun verb derivation suffix) + *r* (present tense marker). Through the fusion of these attested morphemes and the erosion of the velar consonants (-g/-ġ) at the beginning of the second and subsequent syllables in Western Turkish, the suffix developed into its current form, {-(y)IsAr}.